

WEIDEOGELBESCHERMING: SLALOMMEN IN EEN MIJNENVELD

Frits Franssen

Wat door de meesten van ons als een leuke en nuttige hobby wordt gezien, begint steeds meer te lijken op een duivels dilemma. De vrijwilliger lijkt mét de weidevogels te worden fijngeïmagineerd tussen wetenschap, politiek, agrarische natuurverenigingen, Landschappen en boeren.

Nederland is de laatste decennia in rap tempo veranderd, boerenbedrijven werden grootschaliger, er werd steeds efficiënter gewerkt, andere gewaszaaiers werden ingevoerd, vrij van onkruidzaden. Je kunt niet direct zeggen dat Nederland er hiermee in aantal soorten armer op is geworden, integendeel. Gedurende de twintigste eeuw zijn 49 planten uitgestorven, maar er hebben zich tegelijkertijd 114 nieuwe soorten gevestigd (Nijland, 2004). Specialisten ruimen het veld voor generalisten. Zo is de kempaanstand gedecimeerd en doet de merel het beter dan ooit. De tijd moet uitwijzen hoe lang wij onze favoriete specialisten nog in het weiland kunnen houden. Dat ze het niet halen zonder hulp lijkt overduidelijk, maar welke hulp geboden moet worden, is steeds onderwerp van discussie.

Natuurfotograaf Danny Ellinger trekt door het land en langs de politiek met de boodschap dat de grutto met overheids subsidie het land uit wordt gewerkt. Aad van Paassen (Nederlands Landschap) en André Duiven (Utrechts Landschap) verkondigen de blijde boodschap van het succes van de vrijwillige weidevogelbescherming in termen van nesten, vrijwilligers en bedrijven, en het project Nederland-Gruttoland telt zijn eerste zegeningen. Wat moeten we hier nu mee? Eerst de feiten.

Agrarisch natuurbeheer

Al in 2001 verscheen de eerste studie van de Landbouwuniversiteit Wageningen naar het nut van de weidevogelbescherming. Het oordeel was eenduidig: er was geen enkel positief effect van weidevogelbescherming op de weidevogelstand, beschermen had geen nut. Later onderzoek, van SOVON, WUR en Alterra, bevestigde dit oordeel. Het was zelfs nog erger dan gedacht: de weidevogelstand van een aantal soorten vertoonde een negatieve trend na afsluiting van een beheersovereenkomst op uitgestelde beweiding- en maaidata (Teunissen 2004)!

De studie van Teunissen c.s. vergeleek sterk op elkaar lijkende percelen met en zonder beheersovereenkomst. Ook werd gekeken naar percelen voor en na afsluiten van een beheersovereenkomst, over een periode van 20 jaar. De resultaten zijn net zo schokkend als die van 2001. Er is, landelijk gezien, geen enkel meetbaar effect van weidevogelbescherming op de aantallen van de vier meest voorkomende weidevogels, grutto, Kievit, scholekster en tureluur, hoewel uit eerder onderzoek gebleken is, dat uitgesteld maai-beheer en nestbescherming wel degelijk resulteren in hogere uitkomstpercentages van weidevogelnesten. Teunissen concludeert dat de huidige maatregelen ter bescherming van weidevogels als de grutto kennelijk niet ver genoeg gaan en pleit voor meer variatie in het gevoerde beheer. Het scenario wordt nog zwarter, wanneer de aantallen broedparen grutto in 1990 en 2000 met elkaar vergeleken worden: in tien jaar tijd kelderde de grut-

tostand van 100.000 broedparen naar 45.000. Inmiddels is de grens van 40.000 in neerwaartse richting gepasseerd.

Hoogleraar Geert de Snoo van de Landbouwuniversiteit Wageningen is het met Teunissen eens, wanneer hij beweert dat “natuurbeheer door de boer tot dusver niet veel heeft opgeleverd. Daarom is uitbreiding van het agrarische natuurbeheer nodig en mogelijk, vooral aan de akkerranden” (Aarden 2004). De Snoo pleit voor het inruimen van 5% van het boerenland voor natuur, tegen 2% van nu, waarbij slootkanten en akkerranden dienen als buffers voor insecten- en plantenrijkdom, maar ook als dekking voor jonge weidevogels. Bovendien zou natuurlijk akkerrandenbeheer zorgen voor een betere aansluiting op de Ecologische Hoofdstructuur (EHS), wat gunstig uit zou pakken voor de verspreiding van flora en fauna. De te verwachten toename van aantallen insecten en muizen zou gunstig uitpakken voor weidevogelpullen en typische muizenjagers, zoals steenuil en torenvalk.

Grutto- Jan van der Greef

Ook de reservaatgebieden, die gedacht werden ideaal broedgebied te zijn voor weidevogels, hebben hun belofte niet waar kunnen maken, ten gevolge van voedselarmoede in de schrale gronden. Rust en openheid alleen is niet de grote bevorderende factor gebleken.

Van veel factoren afhankelijk

Langzamerhand komt een zeer ingewikkeld en vooral zeer vervlochten beeld naar voren van een groot aantal invloeden en factoren, die niet alleen de weidevogelstand beïnvloeden, maar vaak ook elkaar, waardoor het zeer lastig wordt om een-

duidelijke conclusies te trekken uit observaties in het veld. Er lopen diverse onderzoeken, waarmee getracht wordt om een idee te krijgen van de invloed van verschillende factoren op het broedsucces van weidevogels. Zo wordt onderzocht wat de invloed is van voedselbeschikbaarheid, van predatie, van factoren die de overlevingskansen voor kuikens beïnvloeden, van agrarisch natuurbeheer.

Daarbij moet ook gekeken worden wat de invloed zal zijn van veranderingen van nationale en Europese wetgeving. Voorbeeld van nationale wetgeving met grote impact op natuurbeheer is de in 2004 aangepaste Flora- en Faunawet, waarover u uitgebreid hebt kunnen lezen in *de Kruisbek* van februari 2005. Voorbeeld van Europese wetgeving is terugdringing van mestoverschotten, ter bestrijding van stikstofbelasting van het milieu. Door die maatregel wordt al een aantal jaren op grote schaal drijfmest op het land uitgereden door middel van injectoren. Hierdoor worden weidevogels op twee niveaus bedreigd. Ten eerste worden nesten bedreigd met vernietiging tijdens werkzaamheden, als er niet gelijktijdig aan nestbescherming wordt gedaan, en ten tweede vermindert de drijfmest het aantal regenwormen vlak onder het weideoppervlak, waardoor het voedselaanbod tot 60% vermindert. Regenwormen trekken zich terug in diepere grondlagen, of gaan dood door contact met de drijfmest (Oosterveld 2004). Dit negatieve effect is na een week of drie weer verdwenen, maar kan zeer nadelig uitpakken voor nestelende weidevogels, wanneer er pas laat in het seizoen bemest kan worden.

Gebruik van ruige stalmest (mest vermengd met stro waar de koeien op hebben gestaan) heeft een zeer gunstig effect op de voedselsituatie voor weidevogels. Bodemverzuring wordt tegengegaan door buffering van de zuurgraad in de grond en het bodemleven wordt gestimuleerd. Hoe het precies werkt, vermeldt niemand. Oosterveld van Bureau Altenburg & Wymenga stelt dat een gezond bodemleven meer centraal dient te staan in het agrarische natuurbeheer en dat de bemesting hieraan dient te worden aangepast. Hij suggereert dat dit op diverse manieren bereikt kan worden. Bijvoorbeeld door weer over te stappen op stalsystemen die ruige mest produceren, in plaats van de drijfmest (mengsel van mest en urine) die nu grootschalig geproduceerd wordt in de moderne stallen. Ook aanpassingen in het rantsoen van koeien kunnen resulteren in een drijfmest van betere kwaliteit, zoals nu al met succes door een aantal Friese boeren wordt toegepast.

Ten slotte zou compostering van drijfmest in combinatie met maaiafval, bijvoorbeeld uit reservaatgebieden, kunnen leiden tot een vorm van ruige mest, maar de mestwetgeving verbiedt een dergelijke toepassing. Het zijn overigens de reservaten die kampen met een tekort aan ruige mest, waarmee men tracht deze gebieden weer aantrekkelijk te maken voor weidevogels door verbetering van de voedselvoorziening. Misschien kunnen ze dan eindelijk de rol vervullen die beleidsmakers ervoor bedachten: die van overloopgebied, van waaruit omliggende gebieden aangevuld kunnen worden.

Gedragscodes voor vrijwilligers

Als we kijken op bedrijfsniveau, moeten we dan als vrijwilliger uitzien naar een andere hobby, of is er nog iets zinnigs te doen om de weidevogels van dienst te zijn? Dat is er wel degelijk, zoals blijkt uit het onderzoeksrapport "Bescherming van Weidevogels" (Teunissen e.a. 2004).

Bescherming van weidevogellegfels heeft voornamelijk zin om verliezen te beperken tijdens werkzaamheden en beweiding. Door vergelijking van sterk op elkaar lijkende gebieden waar wel en niet aan weidevogelbescherming wordt gedaan, komen Teunissen en Willems (2004), gerekend over drie onderzoeksjaren, tot de conclusie dat over die periode 25% van de legfels van Kieviten verloren gaat zonder bescherming, tegen 8% als er wel beschermd wordt. Voor de grutto liggen die cijfers op respectievelijk 17 en 12%, voor scholekster op 20 en 16% en voor de tureluur op 24 en 6%. In dat opzicht heeft beschermen dus wel degelijk zin. Het percentage verlies door predatoren voor de vier genoemde weidevogelsoorten ligt in deze studie tussen de ongebruikelijk lage waarden van 9 en 19%, waarbij de tureluur de minste last heeft van predatie, mogelijk door de zeer verscholen nestwijze van deze soort.

Kievit - Jan van der Greef

Overigens speelt de ervaring van de vrijwilliger een zeer belangrijke rol voor de overlevingskans van weidevogellegfels in grasland. In gebieden met (zeer) ervaren vrijwilligers (3-6 jaar en >6 jaar actief) liggen de overlevingskansen significant hoger dan in gebieden met redelijk onervaren vrijwilligers (<3 jaar). Er worden hiervoor twee redenen aangevoerd: maatregelen tegen predatoren en aangepaste handelwijze van vrijwilligers na het waarnemen van predatoren (beperking van loopsporen in het land door beperking van het aantal bezoeken en het op afstand controleren van het nest). Er is momenteel een conceptgedragscode beschikbaar, die door de Landschappen zal worden verspreid onder de vrijwilligers, waarin aandacht wordt besteed aan het voorkomen van verstoring door vrijwilligers.

Verschillende doodsoorzaken

Er komt echter een fase in het weidevogelbeheer dat we er minder vat op hebben, wanneer de weidevogelkuikens zijn uitgekomen. Onderzoek van Teunissen, Schekkerman en Van Paassen (2004) in drie gebieden (Arkemheen, IJsseldelta en Soest) leert dat van 112 gezenderde Kievitpullen en 70 grutto pullen, die eveneens van een zender werden voorzien, respectievelijk 53 en 81% van de kuikens niet overleefde in onderzoeksjaar 2003. Van 30% van de gevolgde kuikens werd met zekerheid vastgesteld dat ze door predatie om het leven waren gekomen. Als predator worden genoemd: rat, vos, hermelijn/wezel, reiger en roofvogel/kraai. Ellinger voegt daar nog een breed assortiment aan toe uit zijn praktijk: buizerd, kiekendief, ooievaar, havik en (mantel)meeuw. Van ongeveer eenderde van de gepredeerde kuikens is geen predator bekend. De vos en de kraai spelen in dit onderzoek een zeer bescheiden rol als predator, hoewel uit andere praktijkvoorbeelden bekend is dat het regionaal ook anders kan gaan (Franssen 2004).

Evenveel kuikens als er gepredeerd werden, worden vermist in de studie van Teunissen c.s. Dit komt mogelijk door zenderuitval, verslepen van kuikens door predatoren of migratie van de kuikens met hun ouders tot ver buiten het bereik van de peilzender.

Het zenderonderzoek heeft een aantal interessante aspecten van het weidevogelkuikenleven aan het licht gebracht. Voor de Kievit blijkt, dat tussen de 23 en 49% van de uitgekomen kuikens de vliegvlugge leeftijd bereikt, terwijl dit voor de grutto beduidend lager ligt in deze studie, tussen de 7 en 25%. Naast predatie is er nog een aantal andere doodsoorzaken vastgesteld bij de teruggevonden dode kuikens: door maaiwerkzaamheden (vooral grutto), verdrinking in sloten (vooral Kievit), verhongering, onderkoeling of verwonding door buurparen.

Ellinger merkt op dat de invloed van de mens op ogenschijnlijk natuurlijk verlies van weidevogelkuikens veel groter is dan men zich realiseert. Verhongering en onderkoeling kunnen het gevolg zijn van beschermactiviteiten van vrijwilligers, wanneer die bij te koud of nat weer het veld in trekken, waardoor pullen onbeschermd achterblijven als de ouders trachten de indringers te verjagen.

Veel structureler is de ontwikkeling die zich in het veld heeft voorgedaan bij grote groepen predatoren, die door het vaste patroon van grootschalig maaien (op min of meer vaste tijdstippen alle percelen tegelijk over een groot oppervlak) het verband hebben gelegd tussen menselijke activiteit en voedselbeschikbaarheid. Er doet zich een combinatie voor, die funest is voor weidevogelkuikens: verlies van beschutting en aanwezigheid van verhoogde aantallen predatoren. Nog afgezien van het aantal weidevogels dat het maaiproces zelf niet overleeft.

Discussie

Samenvattend komt het erop neer dat weidevogelbescherming veel ingewikkelder is dan wat de vrijwilligers in het veld presteren. Hoewel het zeer zeker uitmaakt of er wel of niet beschermd wordt, volgt daar niet de volgende stap uit, namelijk toename van het aantal weidevogels. Het is in ieder geval oneindig ingewikkelder dan nesten beschermen en vossen en kraaien uit de buurt houden.

Hoe het verder moet, is onderwerp van stevige discussie tussen boeren, Natuurlijk Platteland Nederland, Landschappen en politiek, die deels over de hoofden van de

vrijwilligers wordt gevoerd. De vrijwilliger is in de visie van het ministerie van LNV inmiddels verheven tot instrumentarium. Daar zit iets ongemakkelijks in. Alsof de vrijwilliger iets is waarover de politiek of de andere partijen kunnen beschikken. Zo is het natuurlijk niet. Het is de taak van vrijwilligers om gegevens te verzamelen in het veld, zich te informeren en deel te nemen aan de discussie op regionaal niveau. Aansluiten bij de agrarische natuurverenigingen, maar dan wel als onafhankelijke vrijwilligersorganisatie. De Vogelwacht speelt daarin een rol als rechtspersoon, de paraplu waaronder de weidevogelbeschermingsgroepen in de Kromme Rijnstreek zich hebben verenigd.

Vrijwilligers zullen nog steeds het veld in trekken op zoek naar nesten en die beschermen uit een innerlijke motivatie, met hart voor de natuur en plezier in het buitenleven. Maar het is wel van groot belang dat die vrijwilliger ook op de hoogte is van wat er speelt, dat er in de weidevogelbescherming sprake is van politieke beslissingen, waardoor grote subsidiestromen worden verdeeld over agrarische ondernemers, die voorheen onder andere subsidies vielen. Daardoor wordt vrijwillige weidevogelbescherming instrumentarium in de ogen van beleidsmakers en een leuke hobby in de ogen van vrijwilligers. Maar dan wel geïnformeerde vrijwilligers, kritisch en betrokken.

Literatuur

Marieke Aarden, Laat de boer zijn randen koesteren. De Volkskrant, 6 november 2004.

Danny Ellinger, Grutto's gemolken en de verdwenen miljoenen. Lezing ter gelegenheid van de provinciale weidevogeldag voor vrijwilligers en boeren, georganiseerd door Landschapsbeheer Utrecht op 12 maart 2005 te Zegveld.

Franssen F., Weidevogelbescherming in het Kromme Rijngebied in 2003. De Kruisbek 47 nr. 2: 6-14, 2004.

Rik Nijland, Groen land zonder echte specialisten. De Volkskrant 9 april 2004.

Ernest Oosterveld, Bemesting bepaalt speelruimte voor weidevogels. Vogelnieuws 17 nr. 1: 18-19, 2004.

Teunissen W., Weidevogels: wat moeten we ermee? SOVON-Nieuws 17, nr. 2: 11-13, 2004.

Teunissen W. & F. Willems, Bescherming van Weidevogels. SOVON-onderzoeksrapport 04/06. SOVON, Beek-Ubbergen, 2004.

Teunissen W., Hans Schekkerman en Aad van Paassen. Nieuwsbrief Project weidevogels en predatie seizoen 2003, nr. 2, februari 2004.